

Л.М. Федорак,
голова Гребінківського
районного суду
Полтавської області,
кандидат юридичних
наук

S u m m a r y

The article deals with the notion of "criminal intent". The author reveals its contents in the criminal law of Ukraine and explores relation of the criminal intent to the signs of subjective side of the offense

Злочинний намір у кримінальному праві України

Про злочинний намір законодавець зазначає у ч. 2 ст. 32 Кримінального кодексу України (далі — КК) при визначенні продовжуваного злочину, а саме: «Повторність ... відсутня при вчиненні продовжуваного злочину, який складається з двох або більше тотожних діянь, об'єднаних єдиним злочинним наміром», а також у ч. 1 ст. 68 КК: «При призначенні покарання за незакінчений злочин суд, керуючись положеннями статей 65—67 цього Кодексу, враховує ... ступінь здійснення злочинного наміру...».

При цьому законодавець не розкриває зміст як поняття «намір» загалом, так і «злочинний намір» зокрема. Крім того, поняття «намір» немає ґрунтового доктринального тлумачення.

Пленум Верховного Суду України певним чином роз'яснює зазначене поняття в постанові від 4 червня 2010 р. № 7 «Про практику застосування судами кримінального законодавства про повторність, сукупність і рецидив злочинів та їх правові наслідки» (далі — постанова № 7) у контексті визначення поняття «продовжуваний злочин». Однак необхідно з'ясувати зміст поняття «злочинний намір» загалом у кримінальному праві та його співвідношення із ознаками суб'єктивної сторони складу злочину.

Так, в українській мові «намір» — це задум, бажання зробити що-небудь. Натомість задум — це план дій. А бажання — це прагнення, потяг до здійснення чого-небудь; хотіння. Зі свого боку хотіння — це бажання, прагнення чого-небудь, потяг до здійснення чогось¹.

Отже, академічний тлумачний словник розкриває зміст слова «намір» за допомогою таких слів, як «задум» та «бажання», які тлумачить як план дій та прагнення чого-небудь. При цьому «прагнення чого-небудь» позначається в українській мові словами «бажання» і «хотіння».

Таким чином, намір можна визначити як прагнення чого-небудь (хотіння чи бажання) з урахуванням плану дій щодо цього.

Натомість С.Л. Рубінштейн, досліджуючи перебіг вольового процесу, вважав прагнення потягом, бажанням чи хотінням залежно від міри усвідомлення. Потяг неусвідомлений і безпредметний. Поки людина його відчуває, вона не знає, чого хоче конкретно, перед нею немає усвідомленої мети, на яку вона повинна б направити свої

¹ Див.: Академічний тлумачний словник (1970—1980) в 11 томах. // <http://sum.in.ua>

діяння. Тільки тоді, коли людина усвідомлює предмет, на який направлено потяг, усвідомлює свої потреби, які спрямовані на цей предмет, людина знає, чого саме вона хоче, і може на цій усвідомленій основі організувати свою діяльність². Відповідно до того, як усвідомлюється мета, на досягнення якої направлено діяння, прагнення переходить у бажання, виникнення якого передбачає певний досвід, завдяки чому людина знає, який саме предмет здатен задовольнити її потреби. Якщо бажання передбачає мету, то це ще не означає усвідомлення про засоби її досягнення чи хоча б заволодіння ними принаймні подумки. Тому це бажання не стільки прикладне, скільки споглядальне і афективне. Бажання тоді переходить у справжній вольовий акт — «хотіння», коли до усвідомлення мети додається установка на її реалізацію, впевненість у її досягненні і направленість на оволодіння відповідними засобами³.

Намір можна визначити як стадію вольового психічного процесу, коли людина чітко усвідомлює предмет, на який направлено потяг, усвідомлює цілі, виникає установка на їх реалізацію, впевненість у їх досягненні і направленість на оволодіння відповідними засобами

Таким чином, лексичне тлумачення поняття «намір» можна співвіднести з таким етапом вольового процесу, який вивчає психологія, як хотіння. Саме цей етап характеризується наявністю у психічній діяльності людини чітких установок на реалізацію, а отже і усвідомленого плану дій.

З огляду на це намір можна визначити як стадію вольового психічного процесу, коли людина чітко усвідомлює предмет, на який направлено потяг, усвідомлює цілі, виникає установка на їх реалізацію, впевненість у їх досягненні і направленість на оволодіння відповідними засобами.

Вбачається, що зміст вольового процесу розкривається завдяки категоріям інтелектуального процесу (усвідомлення). Зазначені процеси у кримінальному праві розмежовують при визначенні форм вини. Однак психологи вважають, що один і той же процес може бути, і зазвичай

буває, інтелектуальним, вольовим і емоційним. Усякий вольовий процес складається з інтелектуального і емоційного, які завжди є вольовими⁴.

Кримінально-правові поняття різних аспектів суб'єктивної сторони є, як правило, лише інтегрованим юридичним відображенням різних психологічних реалій

Звертаючи увагу на розбіжності у розумінні одних і тих самих понять суб'єктивної сторони злочину у кримінальному праві та психології, В.В. Лунєєв зазначає, що якщо те чи інше психічне ставлення особи до вчинюваної дії не відповідає юридичній формулі, воно відкидається або навіть «підганяється» під неї. При цьому слід пам'ятати, що кримінально-правові поняття різних аспектів суб'єктивної сторони є, як правило, лише інтегрованим юридичним відображенням різних психологічних реалій, неповним, не завжди точним і навіть спотвореним. Законодавець, прагнучи до цілком відповідного узагальненого відображення суб'єктивного ставлення особи у кримінально-правових дефініціях, як правило, спрощує складну психічну

діяльність людини, що зумовлено такими чинниками. По-перше, це об'єктивна неможливість вичерпно втілити будь-які реалії в конкретних поняттях і термінах кримінального права. По-друге, кримінальне право вирішує суто юридичні завдання, які не зважають на глибокі психологічні взаємозв'язки. Запозичуючи знання з психології, кримінальне право традиційно розвивається повільніше психологічної науки, що обумовлено також і консервативністю права та його прикладними потребами щодо стабільності власного понятійно-категоріального апарату. По-третє, кримінальному праву властиві чіткі рамкові поняття, через що при їх формулюванні послуговуються спрощеннями, обмеженнями і диференціаціями, що не відповідає психології злочинної поведінки, де всі взаємозв'язки поступові. Саме цим насамперед і зумовлені дискусійні і невіршені питання суб'єктивної сторони⁵, а також

² Див.: Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. — Издательство: Питер, 2002. — С. 563.

³ Див.: Там само. — С. 570.

⁴ Див.: Там само. — С. 562.

⁵ Див.: Лунєєв В.В. Субъективное вменение. — М., 2000. — С. 13.

і неможливість чітко визначити зміст поняття «злочинний намір» та закріпити його на законодавчому рівні.

Так, не передбачено відповідальності за виявлення наміру чи умислу. Зокрема, аналізуючи питання виявлення наміру, Г.А. Крігер вважає намір синонімом умислу та зауважує, що формування умислу — це психічний стан злочинця, який зовні не об'єктивований⁶. Вбачається, що етимологічне розуміння слова «намір», його аналог у психології — «хотіння» — відповідає розумінню інтелектуальної та вольової складових утворення наміру у кримінальному праві, а також змісту злочинного наміру в контексті поняття «продовжуваний злочин» відповідно до п. 6 постанови № 7, у якому роз'яснюється, що об'єднання тотожних діянь єдиним злочинним наміром означає, що до вчинення першого з низки тотожних діянь

Верховний Суд України у зміст злочинного наміру як ознаки продовжуваного злочину вкладає усвідомлення всієї сукупності тотожних діянь як засобу його реалізації

особа усвідомлює, що для реалізації її злочинного наміру необхідно вчинити декілька таких діянь, кожне з яких спрямовано на реалізацію цього наміру. Такі діяння не утворюють повторності, оскільки кожне з них стає елементом одиничного (єдиного) злочину і окремим (самостійним) злочином щодо будь-якого іншого з цих діянь бути не може, а при повторності тотожних злочинів кожен із них має свою суб'єктивну сторону, зокрема самостійний умисел, який виникає щоразу перед вчиненням окремого злочину.

Аналогічні роз'яснення містять постанови Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 р. № 4 «Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів», від 26 квітня 2002 р. № 5 «Про судову практику у справах про хабарництво», від 7 лютого 2003 р. № 2 «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи», від 30 травня 2008 р. № 5 «Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недотор-

каності особи», від 6 листопада 2009 р. № 10 «Про судову практику у справах про злочини проти власності».

Верховний Суд України у зміст злочинного наміру як ознаки продовжуваного злочину вкладає усвідомлення всієї сукупності тотожних діянь як засобу його реалізації.

Ураховуючи зазначене вище, злочинний намір можна визначити як стадію вольового процесу, що виникає до вчинення суспільно небезпечного діяння чи першого з низки тотожних діянь, коли особа чітко усвідомлює об'єкт, на який спрямовано намір, та які саме дії необхідно вчинити для реалізації цього наміру.

З огляду на це вбачається, що поняття «злочинний намір» і «суб'єктивна сторона злочину» взаємопов'язані.

Значимо, що суб'єктивна сторона злочину характеризується такими ознаками, як вина, мотив, мета злочину та емоційний стан.

Виною згідно зі ст. 23 КК є психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої цим Кодексом, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності. Види форм вини, що визначені статтями 24 та 25 КК, утворюються шляхом співвідношення інтелектуальної та вольової ознак психічного процесу. Зокрема, відповідно до доктрини кримінального права інтелектуальна ознака виражається усвідомленням суспільно небезпечного характеру діяння, передбаченням або ж непередбаченням суспільно небезпечних наслідків діяння, проте обов'язком та можливістю їх передбачення. Вольова ознака виражається бажанням настання суспільно небезпечних наслідків або ж небажанням, але свідомим припусканням їх настання чи легковажним ставленням щодо їх відвернення. О.І. Парог слушно стверджує, що вина виникає і проявляється лише під час вчинення злочину, її не існує до чи поза злочином⁷.

Отже, вина — це інтелектуально-вольовий процес, що виникає і проявляється лише під час вчинення злочину, а намір виникає до вчинення суспільно небезпечного діяння та, зважаючи на його змістове навантаження,

⁶ Див.: Советское уголовное право. Общая часть: Учебник, 2-е изд., доп. и перераб. / Под ред.: Кригер Г.А., Кузнецова Н.Ф., Ткачевский Ю.М. — М., 1988. — С. 166.

⁷ Див.: Парог А.И. Настольная книга судьи по квалификации преступлений: практ. пособие. — М., 2006. — С. 45.

супроводжує вчинення злочину. Якщо в особи зникне намір на вчинення злочину, то вона припинить вчиняти діяння, спрямовані на його реалізацію, чи діяння, які утворюють склад злочину. Щодо змістового навантаження понять «вина» і «злочинний намір», то намір за інтелектуально-вольовими ознаками співвідноситься із прямим умислом. Оскільки намір передбачає чітке розуміння бажаних наслідків і засобів їх досягнення, тому знаходить вираз у формі суспільно небезпечного діяння і є засобом досягнення бажаного. Намір також не існує поза уявними наслідками, настання яких особа бажає та прагне до цього, що виражається у вигляді суспільно небезпечних діянь.

Злочинний намір співвідноситься із прямим умислом за інтелектуально-вольовими ознаками і супроводжує тільки ті злочини, що вчиняються саме з прямим умислом

Таку думку підтримує й О.І. Рарог, який зазначає, що і в теорії кримінального права, і в постанові пленуму Верховного суду Російської Федерації від 27 січня 1999 р. № 1 «Про судову практику у справах про вбивство (ст. 105 Кримінального кодексу Російської Федерації)» категорії «намір», «прагнення», «мета» свідчать про наявність прямого умислу⁸.

Таким чином, злочинний намір співвідноситься із прямим умислом за інтелектуально-вольовими ознаками і супроводжує тільки ті злочини, що вчиняються саме з прямим умислом. Проте якщо злочинний намір виникає до вчинення злочину і супроводжує його, то прямий умисел існує тільки під час вчинення злочину.

Водночас необхідно встановити як співвідноситься злочинний намір із іншими ознаками суб'єктивної сторони злочину — метою, мотивом злочину та емоційним станом суб'єкта злочину.

Якщо намір — це задум, бажання зробити що-небудь, то мета означає те, до чого хтось прагне, чого хоче досягти; ціль. Зі свого боку, мотив — це підстава, привід для якої-небудь дії, вчинку; причина⁹.

⁸ Див.: Рарог А.И. Знач. пр. — С. 110.

⁹ Див.: Академічний тлумачний словник (1970—1980) в 11 томах. // <http://sum.in.ua>

Подібне змістове навантаження у кримінальному праві мають мотив і мета злочину. Мотив — це фактор, що детермінує поведінку, а мета її регулює¹⁰. Мотив відповідає на запитання «Чому вчиняється злочин?», а мета — «Заради чого він вчиняється?». Якщо мотив злочину стимулює, то його мета орієнтує, «підводить» суб'єкта до досягнення саме того результату, який становить її зміст¹¹. Мета, як вважає А.В. Савченко, є уявленням про бажаний результат, якого прагне досягти суб'єкт. Усвідомлення мотиву перетворює його на мету. Тобто мотив одночасно стає і метою. Усвідомлення мотиву і перетворення його на мету злочину робить поведінку злочинця найбільш цілеспрямованою¹², і свідчить про те, що злочинний намір сформовано.

Внаслідок цього вбачається взаємозв'язок зазначених категорій: мотив є підставою, приводом, спонуканням до формування наміру заради відповідної мети.

Відповідне психічне переживання (емоційний стан) особи може впливати на формування злочинного наміру, його розвиток і реалізацію

Щодо емоційного стану, то, як вважає С.Л. Рубінштейн, емоції як форма прояву потреб особистості виступають внутрішніми спонуканнями до діяльності. На його думку, усяка реальна емоція, зазвичай, включає в себе єдність афективного та інтелектуального, переживання і пізнання, так само як вона включає в себе в тій чи іншій мірі і вольові моменти потягу, прагнення, оскільки в ній в тій чи іншій мірі виражається вся психічна діяльність людини. Емоції слугують збудниками, мотивами діяльності, обумовлюють діяльність індивіда, будучи самі обумовлені нею¹³. Так, у психології емоції асоціюються із інтелектуальними, вольовими процесами, а також із мотивами діяльності. Чітко формулює поняття «емо-

¹⁰ Див.: Костенко А.Н. Принцип отражения в криминологии (системное исследование психологического механизма криминального поведения).— К., 1986.— С. 23.

¹¹ Див.: Саркисов Г.С. Мотив и цель преступления // Советское государство и право.— 1979.— № 3.— С. 78—83.

¹² Див.: Савченко А.В. Мотив і мотивація злочину: [монографія]. — К., 2002.— С.24—25.

¹³ Див.: Рубинштейн С.Л. Знач. пр. — С. 524.

цій в злочинній діяльності» О.І. Парог, який вважає, що емоції не є елементом психічного ставлення особи до суспільно небезпечного діяння, а означають психічне переживання, яке може відчуватись до, під час чи після вчинення злочину¹⁴.

Таким чином, відповідне психічне переживання (емоційний стан) особи може впливати на формування злочинного наміру, його розвиток і реалізацію.

Злочинний намір взаємопов'язаний із ознаками суб'єктивної сторони злочину, однак його не можна з жодною із них ототожнювати.

¹⁴ Див.: Парог А.И. Знач. праця. — С. 46.

Підсумовуючи, зазначимо, що злочинний намір — це стадія вольового процесу, що виникає до вчинення суспільно небезпечного діяння чи першого з низки тотожних діянь, коли особа чітко усвідомлює об'єкт, на який спрямовано намір, та які саме дії необхідно вчинити для реалізації цього наміру.

До перспективних напрямів подальших досліджень у цій сфері належать питання визначення злочинного наміру при кваліфікації продовжуваного злочину та його розмежування із повторністю злочинів; визначення злочинного наміру на стадії вчинення злочину та його урахування при призначенні покарання за відповідні злочинні дії.

До відома авторів

До розгляду у «Віснику Верховного Суду України» приймаються оригінали авторських статей/матеріалів обсягом не більше одного авторського аркуша (40 тис. знаків) українською мовою у друкованому та електронному вигляді (формат текстового файлу .rtf або .doc, кегль шрифту 14 pt, інтервал між рядками 1,5). Рукописні оригінали не приймаються.

Оригінал має бути обов'язково підписаний автором (усіма співавторами). До нього додаються фото авторів (розмір 10×15 см), віддруковані на фотопапері без тиснення або записані на електронному носії (формат відповідного файлу .jpg, розподільна здатність зображення 300 dpi), а також короткі анкетні дані: прізвище, ім'я та по батькові, місце роботи, посада, вчений ступінь, адреса (із зазначенням поштового індексу та адміністративного району, в тому числі в місті), контактні телефони, факс, адреса електронної пошти, ідентифікаційний номер, письмовий дозвіл видавництву на обробку та зберігання персональних даних. Ілюстрації (фотографії) до тексту також мають супроводжуватися відповідними підписами.

Згідно з постановою Президії ВАК України від 15 січня 2003 р. № 7-05/01 «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК Украї-

ни» наукові статті повинні мати такі необхідні елементи: постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких пропонується розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується означена стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки з проведеного дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі.

До тексту статті долучається анотація (у середньому — 500 друкованих знаків) українською мовою, а також рішення кафедри ВНЗ чи відділу наукової установи про рекомендацію статті до опублікування.

Якщо статтю або окремі її фрагменти (цитати, епіграф тощо) перекладено українською мовою з російської, англійської або іншої іноземної мови, необхідно подати ксерокопію оригіналу.

Автори мають дотримуватися таких вимог до оформлення посилань на літературні джерела: зазначити прізвища авторів, укладачів, відповідальних редакторів та ін., видавництво, рік і міс-

це видання, загальну кількість сторінок або номер сторінки, з якої взято цитату. Бібліографічний опис іноземних джерел потрібно подавати мовою оригіналу, долучаючи до статті ксерокопії титульних сторінок цих видань. Нумерація виносок має бути єдиною для всієї статті (а не для кожної сторінки окремо), наводити їх слід на відповідних сторінках, а не в кінці статті.

При посиланні на нормативно-правовий акт необхідно зазначити його повну назву, дату прийняття, номер (для відомих — коли і ким затверджено), коли й за яким номером зареєстровано в Міністерстві юстиції України, а також офіційне джерело опублікування первісного тексту та змін і доповнень.

Автори не повинні передавати ці ж матеріали іншим видавцям до вирішення питання про їх опублікування у «Віснику Верховного Суду України». Редакція може не поділяти думку авторів статей. Відповідальність за достовірність інформації, що міститься в опублікованих матеріалах, точність посилань на нормативні акти й інші джерела несуть автори.

Рукописи повертаються лише за умови, якщо буде визнано доцільним їх доопрацювання. Редакція має право редагувати, скорочувати надіслані матеріали та змінювати їхні назви з подальшим погодженням з автором.